

Peter Trudgill: Sociolinguistic typology (Social Determinants of Linguistic Complexity). Oxford University Press 2011. 236 pp.

Peter Trudgill *Sociolinguistic typology* című kötetében a nyelv és a társadalom kapcsolatát összetett szempontrendszerrel kialakítva új nézőpontból tárja eléink. Nemcsak eddig feltáratlan összefüggéseket látat, hanem megállapításait rendszerbe is foglalja.

Trudgill a kötetet William Labovnak dedikálja, és emellett számos kutatónak köszöni meg az együttműködést és a segítséget. Ebben az összegző művében szociolingvisztikai, dialektológiai, történeti nyelvészeti és nyelvtipológiai szempontok figyelembevételével vizsgálja a világ különböző nyelveit. Bevezetőjében kiemeli munkájának spekulatív jellegét: a pontos szabályszerű változásokkal szemben a nem szükségszerűen bekövetkező tendenciákra helyezi a hangsúlyt. Gondolatokat vet fel, nem statisztikákat elemez, lehetőségeket tár eléink, egyúttal az ellenérveket sem rejti véka alá. A hat fő fejezet szisztematikusan egymásra épülve, gazdag példaanyaggal támasztja alá a logikusan, következetesen felépített gondolatmenetet. Az utolsó két fejezet esettanulmány, amelyekben többek között a fonológiai rendszerek változását, sajátosságait elemelve szemlélteti megállapításait.

Korábbi kutatási eredményekre támaszkodva azt boncolgatja, hogy az egyes nyelvekre miért éppen egy adott struktúra jellemző, és ennek vajon mi lehet a társadalmi oka. A jelenségek feltárása során a miért és a hogyan kérdéseire keresi a választ. A nyelv és a társadalom kapcsolata leginkább a különböző nyelvek szókészletében mutatkozik meg, de esetenként bizonyos grammatikai (pl. grammatikai nem, udvariassági formák grammatikai jelölői, névmások speciális használata földrajzi speciális környezetben) és akár fonológiai különbségekben is megtaláljuk nyomait. Kötetében számos példát hoz erre: az ismert lapp nyelvi példákkal a 'hó' különféle megnevezéseire, a tibetoburmai nyelv különféle irányjelölő prefixumaira és más olyan jelenségekre, amelyek bizonyos nyelvi elemek és a klimatikus viszonyok, a földrajz, valamint magától értetődő módon a kultúra kapcsolatának összefüggéseire világítanak rá. A nyelvi jelenségek és a társadalmi tényezők között meghúzódo egyértelmű korreláció mellett ugyanakkor több esetben nem találni kapcsolatot. A kötetben ezeknek az okoknak a feltárására tesz kísérletet Trudgill. A szerző a szociokulturális jelenségeket a nyelvi változással együtt vizsgálja, és arra keresi a választ, hogy a kultúra milyen módon hat a nyelvi struktúrára.

A nyelv különböző szintjei különbözőképpen változnak: a lexikális, a fonológiai, a pragmatikai változásokkal szemben a grammatikai jegyek stabilabbak. Egyes nyelvek és nyelvjáráások eltérő ütemben: az egyik gyorsabban, a másik lassabban változik. Mindennek háttérébe a szerző a beszélőközösségek kapcsolatai közti különbözőséget állítja – ez ad magyarázatot a lehetséges eltérésekre.

Gondolatmenetének középpontjában a nyelvi komplexitás és egyszerűsödés vizsgálata áll, de a szerző hangsúlyozza ugyanakkor azt is, hogy e jelenség nem értelmezhető, ha a nyelvben az egyszerűsödést valamely részrendszer bonyolultabbá, komplexebbé válása ellensúlyozza. Elsősorban a morfológiai, morfoszintaktikai jegyeket kutatja – fontos látunk tehát, hogy megállapításainak az érvényessége ezekre a területekre koncentrálódik. Ez egyfelől a többi nyelvi szint figyelmen kívül hagyása miatt tekinthető hiányosságnak, másfelől viszont ez a redukció szükségszerű a megfelelő folyamatok láttatásához.

Trudgill amellett érvel, hogy a nyelvi változásra erősen hat a beszélőközösségek közti kapcsolatnak vagy izolációnak a foka; a közösség relatív társadalmi stabilitása vagy instabilitása. A kapcsolat gyenge foka és a stabil társadalmi körülmények lassan végbemenő változásokat eredményeznek. A kapcsolatoknak különböző típusai határozhatók meg. A nyelvészajátításnak döntő szerepet tulajdonít. A kapcsolatot egyszerűsödési folyamatként értékeli, amely relatíve szerkezeti egyszerűsödéssel jár – ahogy ez a pidgin és a kreol nyelvek esetében is történik. A lingua francaként használt nyelvek morfológiai egyszerűsödést (pl. a morfológiai kategóriák csökkenését, a szabálytalanból szabályossá változó formákat) eredményeznek, ugyanakkor a kreol nyelveknek tendenciózusan komplexebb

tulajdonságai fejlődnek ki a kapcsolat fokának gyengülésével. Nyelvtörténeti példák alátámasztják, hogy intenzívebb kapcsolatok során az egyszerűsödés folyamata is jelentősebb mértékű, de ezzel együtt a földrajzi izoláltságnak is szerepe van a nyelvi változásokban. A szerző ugyanakkor hangsúlyozza, hogy az egyszerűsödés a kapcsolat magas fokának nem teljesen egyértelműen megjósolható eredménye.

Trudgill, még ha nem is tud adni minden esetben precíz meghatározásokat, de komoly hangsúlyt fektet művében a definíciók kifejtésére, a fogalmi keretrendszer kijelölésére: a nyelvtipológia képviselői ugyanis eltérő elméleti háttérrel közelítenek a kötetben is kifejtett tematikához, a szociolingvistákkal szemben ellentétes álláspontot képviselnek, rendszerükben a nyelvek közti kapcsolat egyáltalán nem tekinthető egyszerűsödésnek. A szociolingvisztikai megközelítés szerint a felnőtt L2 beszélők szerepe meghatározó ebben a kérdésben. Az ő esetükben az új nyelv pidginizálódik, ez az egyszerűsödés alapeleme. E szempontrendszer alapján a felnőtt L2 beszélő a kritikus társadalmi tényező. Ebből a megközelítésből a komplexitásfogalom a nehézséggel azonosítható, amely a felnőtt L2 beszélők nyelvelsajátítási jellegzetességeiből adódik. Számukra a könnyű és nehéz kérdésben a szabályszerűség és az átlátható formák megléte a meghatározó. Ebből következik, hogy az idegennyelv-tanulók számára a nyelvi szerkezetek egyszerű volta segíti és könnyíti a tanulhatóságot. (A tipológusok fogalomrendszerükből a nehézséget határolják el, ők az összetettségre helyezik a hangsúlyt.) Abban az esetben, amikor az anyanyelvi beszélők a nyelvet generációról generációra örökölik, a nem anyanyelvi L2 beszélők egyszerűbb nyelvváltozatának nincs hatása a nyelvek közti kapcsolat esetén. Trudgill ezt a küszöböt vagy határértéket az anyanyelvi beszélők 50%-ában határozza meg. Éppen ezért a mai európai nagyobb nyelvváltozatok, mint például a standard angol, nem alkalmasak e jelenségek alakulásának a tanulmányozására – legalábbis mai állapotukban, de a német és egyes skandináv nyelvek történetéből ebben a kérdésben is releváns adatokkal szolgál a szerző.

Trudgill nem győzi hangsúlyozni, mennyire jelentős szerepe van a közösségek közti kapcsolat mértékének, intenzitásának a nyelvi változásokban, de többször felhívja a figyelmünket arra is, hogy nem szabályszerűen, feltétlenül bekövetkező folyamatokról van szó és nem szükségszerű tendenciákról, változásokról, hanem az egyes nyelvi változások mögött meghúzódó közös jegyekről. Más társadalmi paraméterek is figyelembe veendők a kapcsolatok foka és az elszigeteltség mellett: így a stabilitás vagy instabilitás, a beszélőközösségek mérete, a szociális háló sűrűsége és a közösségekben megosztott információ mennyisége. E faktorok figyelembevételével tudjuk értékelni és objektív keretekben láttatni a változási folyamatokat. E faktorok megléte, hiánya, illetve magas, alacsony volta meghatározó tényező a vizsgált nyelvi változások során. Ezen tényezők együttese világíthat rá azokra az összefüggésekre, amelyek a társadalmi szempontokat is figyelembe vevő nyelvi változások hogyanjára adhatják meg a választ. A világ minden tájáról vizsgálja a nyelveket, néhányukat történeti változások során is: ilyen például az egyeztetés a különböző nyelvek közti és időbeli változások szerinti alakulásának a tárgyalása. Szociálpolitikai szempontokat figyelembe véve elemzi a nyelvek közti érintkezések intenzitását: a nagyobb intenzitású kapcsolatokat és a kisebb, zártabb közösségek alakulását, amelyeknél generációkon át zavartalan nyelvi állapotok öröklődnek szinte idegen nyelvi hatás nélkül. A nyelvi mechanizmusokat elsősorban morfológiai, morfoszintaktikai szempontból elemzi, de különösen részletező a fonológiai rendszereket alapul vevő fejezete, amelyben dél-afrikai, polinéziai, hawaii stb. nyelvek fonémakészletét veszi górcső alá az említett társadalmi faktorok tekintetében. Nem hagyja figyelmen kívül a nyelveknek a növekvő populáció és a nagymértékű mobilitás miatti változásának vizsgálatát sem.

Saját kutatásai mellett Trudgill legalább akkora hangsúlyt fektet a vonatkozó tudománytörténeti munkák bemutatására, a téma különösen változatos, egymástól markánsan eltérő és egymással polemizáló téziseinek az ismertetésére is. A szerző felhívja a különféle megközelítései közti különbségekre a figyelmet: mely nyelvészeti irányzat, diszciplína mely szempontrendszer szerint vizsgálódik.

Összességében tehát a következő meghatározó társadalmi jellemzők meglétével számol a nyelvi változások tekintetében: a kapcsolatnak vagy az izolációnak a foka; a közösség relatív társadalmi stabilitása vagy instabilitása, a beszélőközösség mérete, a szociális háló sűrűsége, a közösségi megosztott információ mennyisége. Ezek azok a paraméterek, amelyek megléte, hiánya, alacsony vagy erős volta összefüggésbe állítható egymással és a nyelvi változások alakulásával.

A nyelvi változások hosszú időtávú folyamatok, Trudgill ezt több esetben történeti adatokkal támasztja alá, mint például a nyelvtipológiai változások szempontjából a nyelvtípusok körforgását

is. Nyelvtörténeti adatok szabályszerűségeit vizsgálva arra következtet, hogy bizonyos grammatikai formák, mint például a főnevek inkorporálódása, vélhetően már nem tér vissza a modern társadalmak nyelveibe, és kivesznek a világ nyelveiből úgy a szokatlanul nagy, mint a szokatlanul kicsi fonématarományok is. A szerző kötete végén a további változási tendenciákat is prognosztizálja. Úgy véli, túlsúlyba kerülnek az egyszerűsödési folyamatokat érvényre juttató változások, hiszen a szokásos módon, tömegek által tanult idegen nyelvek esetében a felnőtt L2 tanuló számára tanulhatóbbá kell válnia a nyelveknek. Hosszú távon ez egyszerűsödéshez, redukcióhoz vezet.

Peter Trudgill kötete összeszedett, logikus felépítésű, arányosan tagolt; világosan kifejtett gondolatmenete révén jól követhető, áttekintő elemzését adja a nyelvek szociolingvisztikai, tipológiai, diakróniai, nyelvvelsajátítási folyamatokról és a nyelvek közt létrejövő kapcsolatok lényegéről, ezzel együtt megfogalmazásaiban a tételek kinyilatkoztatás helyett óvatos hipotéziseket tár elénk. Mindazok számára nélkülözhetetlen forrásmű, akik a nyelvi változásokat, a nyelv és a társadalom viszonyát nemcsak a felszíni jelenségek alapján, hanem a mögöttes okok feltárásával a korábbiaktól eltérő szempontrendszer alapján kívánják megismerni.

Kiss Margit

Benő Attila – Fazekas Emese – Zsemlyei Borbála szerk. Többnyelvűség és kommunikáció Kelet-Közép-Európában. XXIV. Magyar Alkalmazott Nyelvészeti Kongresszus Kolozsvár, 2014. április 24–26. Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár, 2015. 365–374.

2014-ben Kolozsvár volt a XXIV. Magyar Alkalmazott Nyelvészeti Kongresszus színhelye. Ez volt az első alkalom, hogy a mai Magyarország határain kívül sikerült megrendezni a Magyar Alkalmazott Nyelvészet és Nyelvtanárok Egyesületének évente sorra kerülő kongresszusát. A színhely ötlete (mint annyi jó ötlet) Szépe Györgytől, a MANYE egykori elnökétől eredt, aki 2004-ben a kolozsvári élőnyelvi konferencián jelezte, hogy jó lenne a közeljövőben alkalmazott nyelvészeti kongresszust is rendezni Kolozsváron, hiszen a feltételek adottak ehhez.

Az április 24. és 26. között tartott kongresszust a Babeş-Bolyai Tudományegyetem (BBTE) Bölcsészettudományi Karának Magyar és Általános Nyelvészeti Tanszéke és a Magyar Alkalmazott Nyelvészek és Nyelvtanárok Egyesülete szervezte, a rendezvényt a Kolozsvári Akadémiai Bizottság (KAB), a Magyar Köztársaság Kolozsvári Főkonzulátusa és a Communitas Alapítvány támogatta. A kongresszus több mint 100 kutató aktív részvételével zajlott 12 szekcióban.

A tanulmánykötet 53 előadó 49 előadásának írott változatát tartalmazza. Az egyes tanulmányok a szerző neve, munkahelye, e-mail címe, a kulcsszavak és a tanulmány szövege után angol nyelvű kivonatot tartalmaz. Két plenáris előadás szövege nyitja meg a tanulmányok sorát:

Az egyik Szilágyi N. Sándor: *Nyelvészek felelőssége* című előadása, amelyben a szerző arra figyelmeztet, hogy a nyelvészek, ellentétben a közhiedelemmel, mesterséges beavatkozással nemcsak javítani tudják a nyelvet, hanem bizony rontani is, és aki nyelvhasználati tanácsokat osztogat, az ezt nagyon is szem előtt kellene hogy tartsa: hátha ő maga téved, és akkor baj is lehet belőle. Egyik idézett példája: 1. A *külömb* és származékai: *külömben*, *külömböző*, *külömbőség* stb. Ezek azért vannak *m*-mel írva, mert így vannak magyarul, meg sem tudjuk mondani, mióta, hiszen a *-z* képzős alakokra már a 15. századból vannak adataink. A nyelvészek „kiderítették”, hogy a *külömb* valójában a *külön* szó *-b* fokjeles alakja, és ebből egyfajta hiba lett, hiszen előírták mindenkire kötelező szabállyal, hogy ezeket – a szóelemzés elve szerint – eszentül *n*-nel kell írni. Azóta minden egyes iskola minden egyes tanulójának meg kell tanulnia, hogy ezeket *n*-nel kell írni.

A második példa a személyragos igeekötők: *rámförmedt*, *rámragadt*, *rámtehénkedett* stb. helyesírásához kapcsolódik. Egy terminológiai konvenció szerint a személyragos igeekötőket névmási határozószónak kell venni, tehát csak a különírt példák a helyesek, pedig a beszélők egyetlen szónak érzik őket. A szerző javaslata: a személyragos igeekötőket nyugodtan egybe lehet írni az igével, írhatók külön is, és írják mindig úgy, ahogy erre a helyzetre jobbnak érzik. Írják külön, ha arról van szó, hogy valaki *hosszám jön vacsorára*, és írják egybe, ha *hosszámjön feleségül*.

A második plenáris előadáson Fóris Ágota, a 2006-os gödöllői kongresszuson bemutatott, *A terminusok és a terminológiai rendszer* című tanulmányát folytatva, most *A terminológia szerepe a többnyelvű Európában* címmel, a főbb terminológiai irányzatok és módszerek, valamint a ter-